

УДК 092+811.161.2

М.В. БІГУСЯК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018
E-mail: bihusjak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6354-4123>

ЗНАВЕЦЬ І ФІЛІГРАННИЙ ДОСЛІДНИК МОВНИХ ОБШИРІВ (МИКОЛІ ПЕТРОВИЧУ ЛЕСЮКУ – 80)

У лютому цього року минає 80 літ неординарній особистості, невтомному дослідникові мовних глибин, шляхетному галичанину, докторові філологічних наук, професору, завідувачеві кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, заслуженому працівникові освіти України — Миколі Петровичу Лесюку. Його життєві дороги не були заслані квітами-перлами. Усі свої здобутки він торував власними зусиллями, знаннями і щоденною невтомною працею.

Микола Петрович Лесюк — це особистість, з якою у Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника пов'язана ціла епоха. Адже впродовж восьми років він працював заступником декана, майже 18 років — деканом філологічного факультету (останні два роки — директором Інституту філології). У серпні 1996 р. обраний на посаду професора, завідувача кафедри слов'янських мов. На цій посаді працює до цього часу. Він є ініціатором відкриття в університеті в 1993 р. нової філологічної спеціальності «Польська мова і література», а пізніше — «Чеська мова та література».

Цитування: Бігусяк М.В. Знавець і філігранний дослідник мовних обширів (Миколі Петровичу Лесюку — 80). *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 158—165.

Кафедра слов'янських мов, очолювана М.П. Лесюком, має добре налагоджені творчі, наукові та ділові зв'язки з багатьма навчальними закладами Польщі, Чехії. Студенти-полоністи та студенти-богемісти мають можливість щорічно проходити мовну практику в навчальних закладах цих країн.

Наукова постать М.П. Лесюка — велична, яскрава та багатогранна. У ній гармонійно поєдналися риси талановитого вченого, науковця вищої школи, вдумливого дослідника, невтомного трудівника, який активно утверджує українську науку. Його дослідження завжди надійно аргументовані мовними фактами, часто репрезентовані лінгвокреативними смислами. У науковому доробку вченого сьогодні понад 400 наукових і публіцистичних праць. Серед найважливіших можна назвати п'ять одноосібних монографій («Доля моєї мови», 2004; «Мовний світ сучасного галицького села», 2008; «Еротизм в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект», 2010; «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині», 2014; «Мова чи язик?», 2017), кілька підручників, наукових посібників. Крім того, він співавтор колективних монографій «Мій рідний край Прикарпаття», «Василь Стефаник — художник слова», «Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України», «Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект». Низка статей Миколи Лесюка опублікована в зарубіжних виданнях (Польща, Чехія, Білорусь, Росія, США).

Дебютувавши у великій науці як дериватолог, захистивши у 1982 році кандидатську дисертацію «Словотвірні гнізда коренів на позначення руху в сучасній українській мові», М.П. Лесюк став достойним учнем теоретичної школи професора І.І. Ковалика. Йому вдалося розвинути ряд прагматичних поглядів ученого на словотвір як окрему підсистему мови і розділ її теоретичної граматики.

У 1993 р. у видавництві «Вища школа» М. Лесюк видає спільно з Я. Вакалюк посібник для студентів вишів «Українська мова. Збірник диктантів і вправ», у якому більшість текстів узяті з тих джерел, які демонструють справжню українську історію, утверджують дух українськості, велич і стилістичне багатство рідної мови. На той час це був підручник нового покоління, що ламав усталені стереотипи в методиці вищої школи, його прихильно зустріли викладачі та вчителі-філологи.

Людина високої культури й дивовижної працелюбності, професор М. Лесюк гостро переживає байдуке ставлення можновладців у вже нібито незалежній державі до своєї мови й культури. Це стало спонукою до видання у 2004 р. книги «Доля моєї мови», яка є не просто зібранням науково-популярних розвідок, а історією сумних наслідків перманентних заборон української мови, викриттям агресивної російськомовної експансії, що тривала століттями і триває, на жаль, досі. За словами М. Лесюка «українська мова потребує захисту, ще й сьогодні вона не стала господиною у власному домі». Вдумайтесь в актуальність і закличність до дії, що передають тільки назви окремих статей: «Загроза українству... в

Україні», «Чужі впливи спотворюють нашу мову», «Любіть її... во время люте... За неї Господа моліть», «Нагнітання українофобської істерії», «Державній мові — державний захист!», «Не пора москалеви служити!», «Українській Церкві — українську мову», «Не оскверняймо душі й уста свої!». Автор доводить, що мовні проблеми взаємопов'язані з політичними: державна політика в цьому плані повинна повністю задовольняти інтереси українського народу, тобто титульної нації. Альтернативи тут нема, її не може бути. Одночасно вчений свідомо наголошує й на тому, що на ниві формування модерної української нації та утвердження всіх складових національної ідентичності, необхідною є щоденна праця кожного з нас. У рецензії на це видання із промовистою назвою «Останній форпост нації» професор Л. Сенік зауважує: «Мислячий читач сприйме книжку Миколи Лесюка як тлумачник і порадник у цьому складному, суперечливому світі»¹. Звернімо також увагу, що книга має, за задумом автора, цікаве обрамлення. Вона розпочинається цитатою Й. Лозинського «...Поки дух в тілі нашім калатати буде, не дамо нікому безкарно ругати наш народний язик — тоє найдорожче сокровище народа!». Ці слова, зауважує рецензент на працю Л. Пена, «Варто б кожному українцеві взяти за своє життєве кредо!»². Завершує книгу М. Лесюк власними життєствердними висловлюваннями: «Так, існуватиме наша мова вічно або стільки, скільки їй призначено Богом. Як не можна спинити стихії Дніпра-Славутича, як не спинити нестримного бажання нашого народу здобути й утримати вимріяну волю й незалежність, як не скорити волелюбний український дух, так не спинити гордого поступу нашої мови, яка, прорвавши всі перешкоди — загати на бурхливих поворотах історії, живе, процвітає і збагачується новими лексичними й фразеологічними перлинами, філігранно відточує свої образно-поетичні й мовно-стилістичні засоби та можливості»³.

Журналіст В. Мороз справедливо зазначає, що в цій книзі «його майже афористичне «В Україні — українська мова — і баста!» звучить чи не найдужчим відгомонам дзвону, що б'є на сполох»⁴. Він послідовно переконує і пропонує, щоб усі християнські тексти були приведені до норм української мови. А додаючи «Словник росіїзмів у сучасній українській мові (ненормативна лексика)», вчений не тільки закликає кожного українця до спротиву психоінформаційній війні, але й дає йому ключ до очищення й випрозорення власного усного й писемного мовлення українства в нашому суспільстві.

Книга М. Лесюка написана півтора десятиліття тому, але її основний посил і сьогодні звучить як набат в умовах сучасної переважно чужин-

¹ Сенік Л. Останній форпост нації. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія (літературознавство)*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XIII—XIV. С. 271.

² Пена Л. Як не можна спинити стихії Дніпра-Славутича, ...так не спинити гордого поступу нашої мови. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету*. Сер. Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2009. Вип. 86. С. 359.

³ Лесюк М. Доля моєї мови. Івано-Франківськ, 2004. С. 285.

⁴ Мороз В. Поневіряння слова. *Галичина*. 2004. 21 листопада.

ницької олігархічно-чиновницької дійсності, в якій «верхи» намагаються знищити саму ідею українського самостійництва. За книгу «Доля моєї мови» автор був удостоєний премії імені Івана Франка, встановленої в Івано-Франківську.

Щедра ковалівська земля з багатою палітрою місцевих талантів, із віковими традиціями, звичаями та обрядами, які відлунюються у мовотворчості її носіїв та вірність традиціям своєї духовної спільноти, мабуть, спричинилися до фіксації дослідником мовних скарбів рідної говірки. Його особливий дар — помічати та науково інтерпретувати народно-розмовну стихію — зреалізовано у монографії «Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)». Книга написана з великою любов'ю і науковою сумлінністю. Це комплексне, широкомасштабне дослідження однієї говірки. Автор описав систему ковалівського вокалізму й консонантизму; звукові зміни в мовному потоці; морфологічно-граматичні особливості говірки; синтаксичні відмінності; лексичні особливості й ковалівський лексикон; ковалівський антропонімікон і топонімікон; офіційні та неофіційні назви осіб; фразеологізми, прислів'я, приказки, жартівливі вирази та афоризми; ковалівські придибашки; тексти, спогади, листи, колядки і батярські співанки. Всі записи подані фонетичною транскрипцією. Ця праця має низку схвальних відгуків. Так, Л. Пена зазначає, що праця М. Лесюка «є своєрідною енциклопедією народної мудрості, свідченням синівської любові до материнської мови, намаганням автора пошанувати її величність — Мову»⁵. А літературний критик, письменник Є. Баран захоплено стверджує: «Ця книга — є втіленням мовної «гурманіки», вмінням чути мову, її переливи і передзвони. Це насправду — музична симфонія від Миколи Лесюка»⁶. Дослідження на сьогодні добре відоме у науковому світі, що засвідчують часті його цитування. Такий багатоаспектний лінгвістичний аналіз однієї говірки є вагомим внеском у розвиток української діалектології як модерної галузі україністики.

Давнім захопленням професора М. Лесюка є фіксація та дослідження мовних багатств українських народних пісень, зокрема українських міні-пісень — коломийок, в яких споконвіків оспівуються всі грані буття народу і на які таке багате Прикарпаття. Вивченню неосяжного лексичного та фразеологічного багатства пісенного фольклору, різноманіттю евфемістичної субституції табуйованої лексики присвячена монографія «Еротизм в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект». Праця рясно ілюстрована уривками з народних еротичних пісень та коломийок, які яскраво засвідчують неохопну мовну палітру пісенного жанру. Дослідник продемонстрував глибинні знання українського фольклору,

⁵ Пена Л. «Щоб відчутти смак і колорит говірки..., необхідно зануритися в її стихію». Микола Лесюк. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 328 с. *Українська мова*. 2011. Ч. 2. С. 127.

⁶ Баран Є. Ковалівський апологет. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 2 (6). С. 372.

особливо його сороміцького пласту. Схвальною була рецензія на цю книжку Л. Ставицької. Цікаві думки про монографію та її автора висловив також Є. Баран: «Оригінальна, цікава, пізнавальна, дотепна, мудра. А все тому, що Микола Лесюк вміє писати про мову, як рідко хто з дослідників. Крім того, він вміє вибирати тему дослідження — наукову і провокативну водночас»⁷.

За нашими спостереженнями, будь-яку мовознавчу проблему М. Лесюк глибоко вивчає, тривалий час осмислює перед тим, як оприятити свої роздуми в науковому дослідженні. Так було із підготовкою та виходом у світ обширної фактографічної монографії «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині». Уже в передмові автор наголошує, що мова як стабільне явище не піддається частим і моментальним змінам. Однак «Щодо української мови і її становища в Галичині, то впродовж цілого ХІХ ст. вона була як на роздоріжжі, поривалася, хиталася то в один бік, то в другий, а власне, це її саму шарпали й хитали ті, хто хотів бути законодавцем у мовних питаннях, та особливо чужі сили, які хотіли її підім'яти під себе, сформувавши її на свій копил, щоб потім заявити, що це не самостійна й не самодостатня мова, а «наречіє», відгалуження тієї чи іншої мови»⁸. Тернистий шлях становлення української літературної мови в Галичині автор розглядає впродовж ста років. Кожному крокові становлення української мови дослідник зумів знайти фактографічні підтвердження та подати наукову інтерпретацію. З цією метою до аналізу залучено, практично, всі перші граматичні праці галицьких авторів (близько двох десятків), проблемні матеріали з перших та пізніших галицьких часописів, які відображали мовні дискусії між поборниками народної української та прихильниками (москвофілами) книжної церковнослов'янської і російської мови. Автор досить скрупульозно описав так звану азбучну війну в Галичині, розглянув питання становлення лінгвістичної термінології та правописних норм, охарактеризував мову тодішніх регіональних часописів, звернув увагу на внесок письменників та духовенства в розвиток української літературної мови в Галичині. Проаналізовані мовні факти на тлі історичних процесів, уможливили дослідника зробити висновки про те, що «Українська літературна мова на народній основі народжувалась в тяжких і довготривалих муках, і все ж уже з другої половини ХІХ ст. вона чимраз активніше входила в користування. Підтримана могутнім авторитетом Івана Франка та інших західноукраїнських письменників і вчених, літературна мова Галичини на початок ХХ ст. уже могла обслуговувати всі сфери народного життя, літератури і науки»⁹. Нерідко М. Лесюк, аналізуючи мовну ситуацію в минулому, вдається до ана-

⁷ Баран Є. Про Миколу Лесюка та його дослідження еротичної лексики в українському пісенному фольклорі. *Вечірній Івано-Франківськ-плюс*. 2011. № 16. С. 11.

⁸ Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ, 2014. С. 4

⁹ Там само. С. 5.

логій із сьогоденням, виявляючи свою активну життєву позицію щодо місця рідної мови в національному розвитку. Цією працею вчений зробив особливий внесок в історію становлення української мови, збагатив її новими фактографічними даними та науковими смислами. Монографія високо оцінена науковою спільнотою (має близько десяти рецензій) і стала основою докторської дисертації, яку автор захистив у грудні 2014 р. За цю працю М. Лесюк став лауреатом обласної премії ім. Василя Стефаника.

Над долею рідної мови професор М. Лесюк думає довго й часто. Упродовж 2016 р. на Івано-Франківському обласному радіо, а також на обласному радіо — FM «Карпати» він озвучив цикл передач про нашу мову, про вплив на неї російської мови, випадки неправильного використання тих чи тих фонетико-орфографічних чи граматичних форм. Як знавець найдрібніших відтінків норм літературної мови запропонував правильні, нормативні форми, звернув увагу на слова-паразити, жаргонну лексику та вульгаризми, якими засмічене мовлення багатьох людей. На прохання слухачів ці та інші рекомендації видано окремою книжкою під примітною назвою «Мова чи язик?», яка популярна серед численних пошанувальників рідного слова і 2017 р. визнана книгою року в Івано-Франківській області в галузі публіцистики. У цьому ж році її автор став лауреатом III ступеня конкурсу Літературно-наукового фонду імені Воляників-Швабінських у Нью-Йорку.

М.П. Лесюка як мовознавця вирізняє унікальна різноплановість, різнобічність наукових зацікавлень. Це і словотвір, і граматики, і історія розвитку і становлення української літературної мови і мови письменників (Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника, М. Коцюбинського, Марка Черемшини, О. Кобилянської, Лесі Українки, Ю. Федьковича, Б. Лепкого). Під його керівництвом фактично була завершена праця над укладанням «Словника мови художніх творів Василя Стефаника», який на жаль, не вийшов у світ. Він автор підручника-самовчителя української мови для поляків «Chcę nauzyć się ukraińskiego», який має великий попит у Польщі та перевиданий у 2011 році з грифом Міністерства науки і освіти України.

Добре володіння польською мовою, осягнення її стилістичного різноманіття та секретів перекладу є підґрунтям його перекладацької діяльності. У 2004 р. він здійснив переклад монографії професора Варшавського університету Стефана Козака «Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Stryla i Metodego»: monografia. Warszawa під українською назвою «Українська змова і месіанізм. Кирило-Мефодіївське братство: монографія. Стефан Козак: переклад з польської та наукова редакція М.П. Лесюка» (Івано-Франківськ: Плай, 2004. 254 с). Наступними перекладацькими роботами стали: книга польського автора Стефана Лашина «Педагогічний лицей № 2 у Бартошицях. Українські класи. 1956 — 1970» (Бартошиці-Ольштин-Нью-Йорк-Івано-Франківськ. Варшава: Тирса. 2018. 864 с.) та монографія: Roman Drozd. Ukraińcy w Polsce wobec swojej przeszłości (Warszawa: Tysa, 2013. 422 s.). У перекладі: Українці Польщі: погляд на своє минуле (1947 — 2005) (Київ, 2019. 418 с.).

Професор М.П. Лесюк — активний учасник різноманітних наукових форумів в Україні та за її межами. Брав активну участь у світовому конгресі діалектологів у місті Люблін (Польща), у багатьох Конгресах МАУ, у міжнародних наукових конференціях (Варшава, Краків, Люблін, Б'ялисток, Кошалін, Гожів Великопольський, Казімеж Дольний (Польща), Гомель (Білорусь), Оломоуц (Чехія) тощо, у різних університетах України.

Залюбленістю у свій фах філолога і педагога, вирізняється професор М.П. Лесюк у колах наукової та викладацької спільноти. Усіх, хто побував на його лекціях чи практичних заняттях, зразу ж вражає глибоке знання предмета та висока майстерність викладу матеріалу, відчуття розкоші від спілкування з ним. Тому його багаточисленними слухачами, окрім студентства, завжди є учителі, журналісти, працівники державних установ, просвітяни та інші. Під його науковим керівництвом студенти-філологи неодноразово здобували призові місця на конкурсах наукових робіт, виступали на міжнародних конференціях (Б'ялисток, Кошалін), постійно публікують свої праці в престижних наукових виданнях. Миколу Петровича часто можна побачити в оточенні своїх молодих колег, друзів, яким він завжди готовий допомогти й благословити на успішне наукове життя. Під його керівництвом захищені шість кандидатських дисертацій, в тому числі дві зі спеціальності «польська мова».

Неабиякої поваги заслуговує активна громадянська позиція М.П. Лесюка, який безкорисливо, негаласливо й невтомно намагається повсюдно утверджувати Україну в Україні. Він був активним організатором обласного Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Від 15 квітня 1989 і до грудня 2009 р. був заступником голови правління Товариства. Від квітня 1989 р. — член Народного руху України. Двічі обирався депутатом обласної ради першого і третього демократичного скликання, обидва рази очолював комісію з питань освіти, науки, культури та був членом Президії обласної ради. Сьогодні Микола Петрович Лесюк так само віддано служить науці й бере активну участь у громадсько-культурному житті краю. Він є очільником групи зі сприяння виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» обласного управління «Просвіти», а також головою обласного журі конкурсу імені Петра Яцика.

За вагомий внесок у справу українського відродження, багаторічну сумлінну працю йому оголошена Подяка Прем'єр-міністра України, нагороджений медалями «За доблесну працю», «За заслуги перед Прикарпаттям», «Будівничий України» та ювілейною медаллю «Просвіта-150»; він відзначений почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, облдержадміністрації та обласної ради, Івано-Франківської митрополії УГКЦ, інших організацій.

Дорогий і вельмишанований науковою спільнотою та краєзнавцями Микола Петровичу! Низький уклін Вам за Вашу подвижницьку працю в ім'я Української мови й Української Держави. Хай Всевишній благословить Вас на міцне здоров'я і довгий-предовгий вік усім нам на радість, а Ваша

велика й дружна родина та рідна ковалівська земля хай наснажують на нові наукові пошуки!

Статтю отримано 15.01.2020

Mykhailo Bihusjak, PhD in Philology,
Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
st. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018
E-mail: bihusjak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6354-4123>

CONNOISSEUR AND METICULOUS LANGUAGE RESEARCHER
(80th ANNIVERSARY OF MYKOLA LESIUK)